

GLOBAL ETİMOLOJİLER BAKIMINDAN TÜRKÇEDE BİR “1” VE İKİ “2” SAYI ADLARI VE PARMAK SÖZCÜĞÜ: “BİRİ İKİ, İKİYİ BİR ETMEK VE BİR YERDE TOPLAMAK”

Mehmet Vefa NALBANT*

Öz: Dil karşılaştırmalarında kullanılan temel sözcüklerden bir kısmı sayı adlarıdır. Bu sayı adlarından ilk iki sırada bulunanları global sözcükler olup, global etimolojiler için kullanılmış sözcüklerdendir. Türkçe sayı adları üzerinde maalesef ki bugüne kadar yapılmış yeterli bir etimolojik açıklama ya da özgün bir çalışma kaydedilmemiştir. Bu çalışmanın hedefi Türkçe bir/1 ve iki/2 sayı adlarının kökenine ışık tutarken diğer yandan bunların global etimolojilerle parmak sözcüğü üzerinden bağlantısını kurmak olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Global etimoloji, Türkçe sayı adları, bir, iki, parmak.

Turkish Number Names One “1” and Two “2” In Regard To Global Etymologies and The Word finger: Making One To Two, Making Two To One And Add In One Place

Abstract: Some of the basic words used in language comparisons are number names. The first two of these number names are global words and they are used for global etymologies. Unfortunately, a sufficient etymological explanation or an original study on Turkish number names has not been recorded. The aim of this study is to highlight the origin of the Turkish bir/1 and iki/2 number names, while on the other hand to establish to link them to the global etymologies through the word, finger.

Key Words: Global etymology, Turkish number names, one, two, finger.

0. Giriş

Dilin kökeni, tek kökenli dağılım ve çok kökenli dağılım çerçevesinde uzun yıllardır çözülmeye çalışılan bir sorun olarak bilim insanlarının karşısında durmaktadır. Dil karşılaştırılmalarında kullanılacak malzemenin türü ve tespiti de yine üzerinde durulan konulardan biri olmuştur.

Son elli yılda dilin kökeni konusundaki tek kökenlilik çalışmaları yeni bir boyut almış, Nostratik ve Avrasyatik dil teorileri sayesinde birbirine çok uzak sanılan küçük dil ailelerini ve bu aileleri oluşturan tek dilleri birbiriyle karşılaştırma olanağı doğmuştur.

Karşılaştırmalı Hint-Avrupa dilbiliminin kurucuları dil bilgisel biçimlerin karşılaştırılmasına büyük önem vermişlerdir. Bu eğilim günümüze kadar gelmiştir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak dil karşılaştırmalarında yeniden kurma yöntemi gelişmiş ve klasik Hint-Avrupa dil araştırmalarında bu yöntem kullanılmıştır (Bomhard, 1998:1,2). İkinci yöntem dil bilgisinin yanı sıra söz varlığının kendi bütünlüğü içinde sistematik bir karşılaştırmasına dayanan sınıflama yöntemidir. Bu ikinci yöntemin

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü. Denizli/TÜRKİYE. E-posta: vnalbant@gmail.com ORCID No: 0000-0001-6987-5259

sorunu dillerin söz varlığında hangi tip sözcüklerin karşılaştırılacağıdır. Yakınsama ve ödünçleme sonucu diller arasında görülen söz varlığındaki ortaklık akrabalığa değil ilişkiye işaret edeceğinden söz varlığında yer alan her dilin kendisine ait sözcüklerini belirlemek ve karşılaştırmaları bu sözcükler üzerinden yapmak gerekecektir.

Swadesh'in bütün diller için geçerli olan temel sözcük listelerini hazırlamasıyla dil karşılaştırmalarında ödünçleme ve yakınsama sonucu ortaya çıkan ve karşılaştırmalarda hataya neden olan sözcüklerin karşılaştırılmasının önüne geçilmiştir (Starostin 1991, Wang 2011). Diğer leksikoistatistiksel deneme listeleri RB Lees (1953), John A. Rea (1958), D. Wilson (57 anlamlı sözcük 1969), ML Bender (1969), R. L. Oswald (1971), W.P. Lehmann (1984), D. Ringe (1992, vd, farklı versiyonları), SA Starostin (1984, vd, farklı versiyonları), William SY Wang (1994), M. Lohr (2000, 18 dilde, 128 anlamlı sözcük), B. Kessler (2002) gibi bilim adamlarınca yayınlanmıştır (http://en.wikipedia.org/wiki/Swadesh_list).

Temel sözcükler bir dilden başka dile ödünçlenmesi çok zor ve değişime dayanıklı sözcüklerdir. Şahıs zamirleri, yeryüzü ve gökyüzündeki değişmez varlıklar, organ adları, akrabalık adları, almak, gitmek, yemek gibi ana hareket fiillerinden oluşan bu temel sözcüklerin bir kısmı da sayı adlarından oluşmaktadır. Özellikle (1) bir ile dokuz (9) arasındaki sayılar karşılaştırmalarda daha çok kullanılan sayı adları olmuşlardır.

Türkçede sayı adları ve bunların kökeni üzerine yapılan müstakil çalışmaların sayısı çok fazla değildir. Sayı adları özellikle kökenleri bakımından bağımsız araştırmaların konusu olmamışlardır. Oysaki, köken bilgisi araştırmalarının bugün geldiği noktada, tek yanlı değil küresel ölçekli köken bilgisi denemeleri yapılmakta ve köken bilgisinin alanı çok daha büyük dil ailelerinin dil verileri üzerinde yapılan köken bilgisi araştırmalarına yönelmektedir. Global etimolojiler¹ denilen bu denemelerde sayı adları da üzerinde araştırma yapılan başlıklardan olmuşlardır.

Ruhlen (2006) ve Ruhlen ve Bengston (2017) tarafından yapılan global etimolojilerin ikisi sayı adlarından oluşmaktadır. Bu sayı adları bir ve iki'dir. Dilsel sınıflama sonucu elde edilen ve ses, biçim ve anlam benzerliğinin her üçüne dayanan sınıflanma sonucu dil aileleri oluşturulmuş ve bu iki sayı adının global kökeni bu sınıflanmayla açıklanmaya, sözcüğün asıl biçiminin nostratik dil teorisine göre yeniden yapılandırılmasına çalışılmıştır.

Çalışmamızın bu aşamasında bu iki sayı adı global etimolojilerin bilgisi ışığında değerlendirilecek ve bu sözcüklerin kökeni bu bağlamda açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Bir Sayı adı: Tek, Bir ve Parmak İlişisine Bir Bakış

Greenberg ve onun takipçileri bir sözcüğü ile parmak arasında evrensel bir ilişki bulunduğunu ileri sürmüş ve bir anlamına gelen sözcük için ortak kökü *tik*"*parmak* >*tek*" olarak düşünmüşlerdir. Bu sözcüğün çeşitli dil ailelerindeki görünümü ilgili çalışmalarda şöyle verilmiştir:

TIK 'finger; one'

Niger-Congo: West Atlantic: Fulup *sik* ~ *sex* 'finger,' Nalu *te*; North-Central Niger-Congo: Gur *dike* '1'; South-Central Niger-Congo: Gwa *dogbo*, Fon *d'okp'a* Ewe

¹ Global etimolojiler hakkında bkz.: John. D. Bengston ve Merit Ruhlen, *Global Etymologies*, citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.476.9508&rep=rep1 , 2017 ve Merit Ruhlen, *Dilin Kökeni, Ana Dilin Evriminin İzinde*, 2006.

d'ek'a; Bantu: Tonga *tihō* ‘finger,’ Chopi *tsiho*, Ki-Bira *zika*, Ba-Kiokwa *zigu*. [KS 55, UOL 91, HJ II: 295]

Nilo-Saharan: Fur *tok* ‘1,’ Maba *tek*, Dendje *doko* ‘ten,’ Nera *dokk-u* ‘1,’ Merarit *tok* ‘ten,’ Dinka *tok* ‘1,’ Berta *d'uk'oni*, ?Mangbetu *t'É*, Kwama *seek-o*, Bari *to*, Jur *tok*, Twampa *d'e?*, Komo *d'e*. [NS 103, CN 72, ES 83, KS 55, UOL 91, NSB]

Afro-Asiatic: Proto-Afro-Asiatic **tak* ‘1’; Semitic: Peripheral West Gurage *tegu* (*emmat*) ‘only 1’; Cushitic: Oromo *toko* ‘1,’ *takku* ‘palm (of hand),’ Yaaku *tegei* ‘hand,’ Saho *ti* ‘1,’ Bilin *tu*, Tsamai *dokko*; Berber: Nefusa *tukod*. ‘finger’; Chadic: Hausa (*d. aya*) *tak* ‘only 1,’ Gisiga *tēkoy* ‘1,’ Gidder *te-teka*, Logone *tku* ‘first.’ [AAD 3: 10]

Indo-European: Proto-Indo-European **deik* ‘to show, point,’ **dekm* ‘10’; Italic: Latin *dig(-itus)* ‘finger,’ *dic(-āre)* ‘to say,’ *decem* ‘10’; Germanic: Proto-Germanic **taihwō* ‘toe,’ Old English *tahe* ‘toe,’ English *toe*, Old High German *zēha* ‘toe, finger.’ [IE 188, 191, EU]

Uralic: Votyak *odik* ‘1,’ Zyrian *ōtik*. [U 138, EU]

Turkic: Chuvash *tek* ‘only, just,’ Uighur *tek* ‘only, merely,’ Chagatai *tek* ‘only, single,’ Turkish *tek* ‘only,’ *teken* ‘one by one.’ [EU]

Korean (*t*)*tayki* ‘1, thing,’ *teki* ‘1, guy, thing,’ Old Korean *tēk* ‘10.’ [EU]

Japanese-Ryukyuan: Japanese *te* ‘hand.’ [UOL 195]

Ainu: *tek* ~ *teke* ‘hand,’ *atiki* ‘five.’ [UOL 195, EU]

Gilyak *řak* ‘once.’ [EU]

Chukchi-Kamchatkan: Kamchadal *itygin* ‘foot, paw.’ [EU]

Eskimo-Aleut: Proto-Eskimo-Aleut **q(i)tik* ‘middle finger’; Eskimo: Kuskokwim *tik(-iq)* ‘index finger,’ Greenlandic *tik(-iq)* ‘index finger,’ *tikkuagpaa* ‘he points to it’; Aleut: Attu *tik(-laq)* ‘middle finger,’ *atgu* ‘finger,’ *tayataq* ‘1,’ Atka *atakan*. [EU, EA 121]

Yeniseian: Proto-Yeniseian **tok* ‘finger.’ [VT]

Sino-Tibetan: Archaic Chinese **t'iek* ‘single, 1’; Tibeto-Burman: Proto-

Tibeto-Burman: **tyik* ‘1,’ Rai *tik(-pu)*, Tibetan (*g-*)*tsig*. [ST 94]

Na-Dene: Haida (*s-*)*tla* ‘with the fingers’; Tlingit *tl'eeq* ‘finger,’ *tlek* ‘1’; Eyak *tikhi*; Athabaskan: Sarsi *tlik'-(aza)*, Kutchin (*ɿ-*)*lag*, Hupa *la?*, Navajo *l'a?*. [ND]

Indo-Pacific: Tasmanian: Southern *motook* ‘forefinger,’ Southeastern *togue* ‘hand’; West New Guinea: Proto-Karonan **dik* ‘1’; Southwest New Guinea: Boven Mbian *tek* ‘fingernail,’ Digul *tuk*. [IP 37, SWNG 39, SNG 42, UOL 195]

Austroasiatic: Proto-Austroasiatic **(k-)tig* ‘arm, hand’; Munda: Kharia *ti?*; Mon-Khmer: Riang *ti?*, Wa *tai?*, Khmer *t. ai*, Vietnamese *tay*, Proto-Aslian **tik* ~ **tiN*. [PB 467, UOL 195]

Miao-Yao: Proto-Miao-Yao **nto?* ‘finger’; Proto-Yao **do?*; Proto-Miao **ntai* ‘point with the finger.’ [PB 356]

Daic: Proto-Li **dlian* ‘finger,’ Northern Li *tleaN* ~ *theN*, Loi *theN* ~ *'cian*. [PB 356]

Austronesian: Proto-Austronesian **(tu-)diN* ‘point with the finger.’ [AN140, WW 156, PB 356, UOL 195]

Amerind: Almosan-Keresiouan: Nootka *takwa* ‘only,’ Bella Coola *ts’i?xw* ‘five,’ Kalispel *ts’ogw* ‘point with the finger,’ Kwakwaka *sokw* ‘five,’ Nitinat *-tsoq-* ‘in hand,’ Cherokee *sakwe* ‘1,’ Acoma *?iskaw*, Pawnee *uska*, Mohawk *tsi?er* ‘finger,’ Hidatsa *saki*, Winnebago *s—ak*, Quapaw *cak*, Biloxi *i?caki* ‘fingers,’ Yuchi *saki* ‘hand,’ Penutian: Southern Sierra Miwok *tsik’a?* ‘index finger,’ Wintun *tiq-eles* ‘10,’ Nisenan *tok-* ‘hand,’ Mixe *to?k ~ tuk* ‘1,’ Sayula *tu?k*, Tzeltal *tukal* ‘alone,’ Quiche *tik’ex* ‘carry in the hand,’ Hokan: Proto-Hokan **dik’i* ‘finger,’ Karok *tik* ‘finger, hand,’ Achumawi (*wa-*)*t’u’ci* ‘finger,’ Washo *tsek*, Yana *-ts’gi-* ‘alone,’ East Pomo *bī’yats* *ūkai* ‘finger,’ Arraarra *teeh’k* ‘hand,’ Pehtsik *tiki-vash*, Akwa’ala *a’sitdek* ‘1,’ Central Amerind: Nahua *ts’iikia?a*, Pima Bajo *č—i’c*, Tarahumara *sika* ‘hand,’ Mazatec *čika?a* ‘alone,’ Mangue *tike* ‘1,’ Cuicatec *di’ci* ‘10,’ Chibchan-Paezan: Chibcha *ytiqun* ‘finger,’ *a’cik* ‘by ones,’ Borunca *e’tsik* ‘1,’ Guatuso *dooki*, Shiriana *ıthak* ‘hand,’ Ulua *tinka-mak* ‘finger,’ Paez *tee’c* ‘1,’ Allentiac *tukum* ‘10,’ Warrau *hisaka* ‘finger, 1,’ Andean: Cahuapana *itekla* ‘finger, hand,’ Jebero *it’okla*, Alakaluf *tākso* ‘1,’ Quechua *sōk*, Macro-Tucanoan: Siona *tekua*, Siona *teg-li* ‘5,’ Canichana *eu-tixle* ‘finger,’ Ticuna *suku* ‘hand,’ Yupua *di(x)ka* ‘arm,’ Uas’ona *dikaga*; Equatorial: Upano *tsikitik* ‘1,’ Aguaruna *tiki’j*, Murato *tsi’ci* ‘hand,’ Uru *tī* ‘1,’ Chipaya *zek*, Itene *taka*, Guamo *dixi* ‘finger,’ Katembri *tika* ‘toe,’ Yuracare *te’ce* ‘thumb,’ Macro-Carib: Kukura *tikua* ‘finger,’ Accawai *tigina* ‘1,’ Yagua *teki*; Imihita *meux-tsekoa* ‘finger,’ Trio *tinki* ‘1,’ Ocaina *dikabu* ‘arm,’ Macro-Panoan: Mataco *otejji* ‘1,’ Tagnani *etegueno* ‘finger,’ Sensi (*nawi’s*)-*tikoe* ‘1 (finger)’ Cavine’na *eme-toko* ‘hand,’ Moseten *tak* ‘10,’ Macro-Ge: Botocudo (*po-*)*’cik* ‘1 (finger),’ *gik* ‘alone,’ Proto-Ge **(pi -)tsi* ‘1 (finger).’ [AM 110, MT 1, DL 56, AMN] (Ruhlen, 2017: 322-323)

Ruhlen’in tek sözcüğünü daha üst dil ailelerini dikkate alarak değerlendirdiği özgün çalışmasında Khoisan, Nil-Sahara, Niger Kordofian, Afro-Asyatik, Kartvelian, Dravidyan, Avrasyatik, Dene-Kafkasya, Avustrik, Hind-Pasifik, Avustralya ve Amerind aileleri karşılaştırılmıştır. Bu ailelerde tek “bir” sözcüğünün durumu şöyledir:

A. Khoisan: /kânu, b. Nil-Sahara. Tok, c. Niger-Kordofian: dike, d. Afro-Asyatik: tak e. Kartvelian: ert, f. Dravidyan: birelu, g. Avrasyatik: tik, h. Dene-Kafkasya: tok, ı. Avustrik: nto?, j. Hind-Pasifik: dik, k. Avustralya: kuman l. Amerind: dik’i (Ruhlen, 2006:93).

Her iki dillik karşılaştırmada da bazı istisnalar dışında söz konusu sözcüğün *tek* “parmak”>”bir” ile ilişkisi açıkça görülebilmektedir. Bazı farklılıklarsa ses denklikleri sayesinde kolaylıkla çözülebilmektedir.

Türkçede ise tek sözcüğünün yanında burada söz konusu edilmeyen aynı anlama gelen sayı adı olan bir “bir, tek”, sözcüğü vardır ve bu sözcüğün parmak sözcüğüyle ilişkisi kurulmamıştır. Üst dil aileleri içinde Dravidyan dillerde görülen *birelu* şekli dikkat çekicidir ve Türkçede kullanılan *bir* sözcüğüne benzerlik göstermektedir. Yine burada yer verilmeyen Zendçe: Paurva, Latince: primus, Sanskritçe: Prad, Grekçe: pro sözcükleri de “ilk, önce, baş” gibi anlamlara gelen ve Türkçedeki bir “1” sözcüğüyle ilişkilendirilebilecek sözcüklerdir. Bazı sayı adlarının -özellikle bir ve iki sayı adlarının- birbirinin yerine kullanılabildiği bir iddia olarak ileri sürülmüştür. Valentyn Stetsyuk, nostratik dillerdeki sayı adlarının ilk şekillerini konu aldığı deneme yazısında Türkçe ve Fin-Ugor dillerinde görülen bir ve iki sözcükleri arasındaki ilişkiye dikkat çeker ve Türkçe iki “iki/2” sözcüğüyle Fin-Ugor dillerindeki *vejke*, *ik*, *egy*, *yksi* ve *üks* “bir/1” sözcükleri arasında ilgi kurar.

1. Turkic ikki “two” may be corresponded to some words of Finno-Ugric languages meaning "one" (Erzia vejke, Mari ik, Hung egy, Fin. yksi, Veps. üks'). They have also matches in some Indo-European languages such as O.I. éka “one” and many words of Iranian (Farsi, Tadjic, Kurdish jak, Baluchy, Gilani jek etc) (Stetsyuk, 2016, <http://www.v-stetsyuk.name/en/Hypotheses/Numerales.html>).

Yazarın Hint-Avrupa dilleriyle ilgili verdiği sözcükler nostratikçiler tarafından ses denklikleriyle *tek* sözcüğüyle ilişkilendirilmiştir. Fin-Ugor dillerindeki bazı şekiller de aynı ses denklikleriyle *tek* sözcüğüyle ilişkilendirilebilir. Bununla birlikte Türkçe ve Fin-Ugor dilleri arasında bir ve iki sözcükleri arasında görülen ses ve biçim ilişkisi açıkça tespit edilebilmekte, ikinin “iki/2” bir “bir/1” olmasına delil olmaktadır. Türkçe birin iki sözcüğünden gelişmesi ihtimalini yine global etimolojilerin ışığında iki “iki/2” sözcüğünü ortaya koyduktan sonra açıklamaya çalışacağız.

2. İkiyi bir etmek: Yarım, diğer, öteki, öteki biri, bir.

İki ile bir sayıları arasındaki ilişki birin ikinin de biri, yani iki şeyden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Hint Avrupa dillerinden Farsçadaki Par+ça, İngilizce per “iki şeyden biri, bir diğerinin parçası” anlamı taşımaktadır. İngilizcedeki first “birinci sözcüğü” köken bilgisi bakımından *per* ile ilişkilendirilmese de p>f değişmesiyle per ve Türkçe *bir/1* sözcükleriyle ilişkili bir sözcük olarak değerlendirilmelidir. Türkçedeki iki/2 sayısı tek/1 biçimi bulunan bir/1 sayısıyla ilişkilidir. Bir/1 sözcüğü ilk sırayı alınca onun diğer teki/yekî olan sayı yeni biçimiyle ondan sonraya yani ikinci sıraya geçmiştir.

Köken bilgisi bakımından çok değeri olmasa da halk etimolojisi diyebileceğimiz bazı açıklamalarda da iki sözcüğünün “diğeri, eşi, diğerinin parçası/biri” şeklinde anlamlandırıldığı ve iki sözcüğün sonundaki /i/ sesinin iyelik olarak algılandığını görebilmekteyiz. Bu mantıksal çıkarımlar ikinin birin parçası olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

3. Bir Sözcüğünden Parmağa: Bir ve Parmak Sözcüklerinin Kökeni

Tek/1 sözcüğü aslında “parmak” anlamına gelip bir sayı adına dönüşürken. Türkçede bir olarak görülen ve yukarıda bazı dünya dillerinde çeşitli şekilleriyle *pAr olarak tasarlanabilecek bir sözcüğünün kökeni nasıl açıklanabilir?

Öncelikle üzülerek belirtmek gerekir ki Türkçenin köken bilgisine adanmış hiçbir sözlükte bir sözcüğünün kökeniyle ilgili bir bilgi verilmemiş sadece kullanımlarına değinilmekle kalmıştır.

Bir sayısıyla ilgili bir köken bilgisi denemesi olmadığından tarafımızdan aynı kökene dayandırılan parmak sözcüğüyle bir sayı ilişkisini kurmak adına parmak sözcüğüne ilişkin yine köken bilgisi sözlüklerine müracaat edilecektir.

Hasan Eren (1999:325) sözcüğün Eski ve Orta Türkçedeki *ernek* biçiminden söz ettikten sonra, sözcüğün yerini alan *barmak* şeklini verir ve Pelliot’un *barmak-bermek* sözcüğünü Moğolca *eregei* “pouce” (<*heregei*<*peregei*) sözcüğüyle birleştirdiğini nakleder. Aşağıda da açıklayacağımız üzere bizce *ernek* ve *barmak* sözcükleri aynı kökten sözcükler değildir.

Bilimsel olmaktan çok popüler bir köken bilgisi sözlüğü olan *Sözlerin Soyağacı* (2010:478) adlı çalışmasında Nişanyan *parmak* sözcüğünün Geç Türkçe biçiminin belki “yürümek” fiilinden türetilmiş bir sevimlilik sözü olduğunu belirterek *bar-*“yürümek” ile ilgili görmüştür.

Gülensoy ise Räsänen'nin sözcüğün köküne ilişkin **bar* “sein (olmak)” biçimine dikkat çekerek *bar/ber/par/mer/pür* kökleri dikkate alınınca Räsänen'e hak vermek gerektiğini vurgulamakta ve kök olarak aynı yere işaret etmektedir.

Yukarıda görüldüğü üzere tek/1 “bir” sözcüğünde parmak sözcüğünden anlamsal bir gelişme bulunmaktadır. Türkçe *bir* sözcüğünde ise sözcük “iki şeyden biri, bir” anlamını kazandıktan sonra sayı adından parmak anlamına doğru bir gelişme olmuştur. Türkçe parmak adı da bizim düşüncemize göre “birler toplamı>parmaklar>parmak” anlamına gelen **par (1) + ngek* sözcüğünden gelişmiş olmalıdır. *Bir/1* sayı adıyla, *{+ηAK}* ise topluluk adları yapan bir ek olarak tarihî lehçelerde karşımıza çıkmaktadır. İnsan biçimci bir yaklaşımla *er+ngek* “erler>parmaklar>parmak” biçiminden gelişen sözcükte de aynı ekin kullanıldığını tespit edebilmekteyiz. Parmak anlamına gelen her iki sözcükte de başta bir topluluk ve çokluk anlamı varken anlamın daha sonra çokluk ve tekliliğin her ikisini de karşılar duruma geldiğini görebilmekteyiz. Kök olarak tasarladığımız **par* sözcüğünün Dravidyan *birelu* Zendçe: *Paurva*, Latince: *primus*, Sanskritçe: *Prad*, Grekçe: *pro* gibi başka dillerde görülen ve “ilk, önce, baş” anlamına gelen şekilleri ünlüsünün değişkenlik gösterdiğinin bir kanıtıdır. Türkçede de kalın sıradan ünlüyle tasarladığımız sözcük *parmak* sözcüğünde ilk şeklini korurken, bizim kanımıza göre *bir* sayı adında değişikliğe uğramıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi farklı bir köke dayandırılmakla birlikte biz *first* sözcüğünde de benzer bir değişimin ince ünlüler arasında yaşandığını varsaymaktayız: *per+st >first*.

Türkçe parmak sözcüğünün *par+ηAK* şeklinden geliştiğinin kanıtını ise Anadolu ağızlarındaki biçimlerinden yakalamak mümkün olabilmektedir. *Derleme Sözlüğü*'nden yapılan basit bir taramayla şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

[barnak (I)] : Parmak.[barnak (I)] Örkenez *Yalvaç, Senir, *Keçiborlu, Uluğbey *Senirkent, Gönen - Isparta, - Bursa, *Sivrihisar - Eskişehir, Tepe, *Seben, Hacıahmet *Düzce - Bolu, Taşoluk *Göksun, - Maraş, *Yayladağı, *Antakya köyleri - Hatay, - Yozgat

Hasanoğlan, Kıbrıs -Ankara, Yahyalı *Develi -Kayseri, - Konya - Adana, Sökün, Kocabük *Silifke, Hacıhamzalı *Tarsus, Burhan – İçel (Derleme Sözlüğü, 1965:534)

barnak, bârnak (I) 1. Parmak. Parmak. barnak, bârnak (I) – Balıkesir iğneciler *Mudurnu - Bolu Anarış *Sürmene - Trabzon Çilehane *Reşadiye - Tokat Danışman *Fatsa, Kuzköy *Akkuş - Ordu Nefsiköseli *Görel -Giresun - Gümüşhane *Kilis - Gaziantep * Antakya - Hatay Karaçay, Başhöyük aşireti *Kadınhanı – Konya (Derleme Sözlüğü, 1965:534)

barnak (I) -> barnak (I) - 1]barnak (I) barnak Parmak.barnak Dereçine *Sultandağı Afyon (Derleme Sözlüğü, 1965:534)

barnak [Kırşehir ve Yöresi] bk. barnah barnak (Derleme Sözlüğü, 1965:534).

Bu sonuçlar sözcüğün aslının *par+ηAK* olduğunu göstermektedir. Kelime başında önce *p>b* değişimi görülmüş ardından da nazal ünsüzler arasında ilerleyici benzeşmeyle (*b-* sesinin etkisiyle) bir değişme (*η>m*) gerçekleşmiştir. Anadolu ağızlarında görülen *barnak* biçimi sözcükteki *{+ηAK}* ekinin varlığını kanıtlar niteliktedir. *Eryek* sözcüğü de *er+ηek* sözcüğünden aynı şekilde oluşmuştur. Erler toplamı insan biçimci etimolojiyle parmaklar, birler toplamı da aynı bakış açısıyla parmaklar anlamına gelmektedir.

Sonuç:

1. Parmaklarla sayı adları arasında belirgin bir ilişki vardır. Bu ilişki tek “bir” sayısında büyük dil aileleri için ortak bir görünüm arz etmektedir.
2. El ve parmaklarla sayılar arasında benzer bir ilişki Türkçe elli<ellig sayısında da kurulmuştur. Beş parmağın bilekten itibaren oluşturduğu birlik yani el (ellig) beş sayısının değil ama beş onluğun (5X10: 50) adı olmuştur.
3. Türkçe iki sayısı öyle görülüyor ki tek>yek biçiminde görülen bir sayısının iyelik eki almış halidir. Tek+i >yek+Í> (y)ek+i. Bu sayının yerini *bir* sözcüğü alınca *iki* sayı adı birin diğer teki olarak ikinci sayı adına yerleşmiştir.
4. Türkçe bir sözcüğü başka dünya dillerinde de tespit edilebilen **par* köküyle ilgilidir. Aynı kök Türkçe de parmak adını oluşturmuştur. “bir şeyin ilki, başı” anlamına gelen **par* {+nAK} topluluk ekini alarak parmaklar adını oluşturmuştur.
5. Türkçe tek sözcüğü yanında aynı anlamda kullanılan *bir* sözcüğü de nostratik bir sözcüktür. İki sözcüğünü de anlamsal değişimleri dikkate alarak ve *tek* sözcüğüyle ilgisini de (kökünün tek olduğunu varsayarak) düşünerek bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

Kaynakça

- CLAUSON, Sir Gerard, (1972), *An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- DERLEME SÖZLÜĞÜ (1965), Cilt: I-XII, Ankara: TDK Yayınları.
- DOERFER, G., (1963-1975), *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, I-IV Cilt, Wiesbaden,
- ERDAL, Marcel,(1991), *Old Turkic Word Formation*, C I-II , Wiesbaden.
- EREN, Hasan, (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- GABAİN, A. Von,(1988), *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer, (2007), *Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- NİŞANYAN, Sevan, (2010), *Sözlerin Soyacağı*, İstanbul: Everest Yayınları.
- RÄSÄNEN, Marti, (1969), *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs der Turksprachen*, Helsinki.
- RUHLEN, Merit, (2006), *Dilin Kökeni, Ana Dilin Evriminin İzinde*, Çeviren .İsmail Ulutaş, Ankara: Hece Yayınları.
- SERGEİ Starostin, DYBO Anna, MURDAK, Oleg, (2003), *Etymological Dictionary of the Altaic Languages*, C. I-III., Brill , Leiden-Boston.
- SEVORTYAN, E. B. (1974-1997), *Etimologičeskij Slovar' Tyurkskix Yazıkov*. I-VII, Moskva.
- SWADESH, Morris, (1950). “Salish internal relationships”, *International Journal of American Linguistics*, 16, 157–167.
- SWADESH, Morris, (1952). “Lexicostatistic dating of prehistoric ethnic contacts”, *Proceedings American Philosophical Society*, 96, 452–463.
- SWADESH, Morris, (1955). “Towards Greater Accuracy In Lexicostatistic Dating” *International Journal of American Linguistics*, 21, 121–137.
- TIETZE, Andreas, (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatu*, C 1, A-E, İstanbul-Wien: Simurg.

E-KAYNAKLAR

- BENGSTON John. D. and RUHLEN, Merit, “Global Etymologies”, <http://www.jdbengt.net/articles/Global.pdf> , alıntılanma tarihi: 02.09.2017.

- Bomhard, Allan R, (1998)., “Nostratic, Eurasiatic, and Indo-European”, <https://www.researchgate.net/publication/300835015>, alıntılanma tarihi: 05.03.2018.
- STETSYUK, Valentyn (2018) “To the Primary Formation of Numerals in the Nostratic Languages”, <http://www.v-stetsyuk.name/en/Hypotheses/Numerales.html>, alıntılanma tarihi: 12.01.2018.
- WANG Feng vd. (2011), “Basic Word and Language Evolution”, www.ee.cuhk.edu.hk/~wsywang/publications/ww11.pdf, alıntılanma tarihi: 19.10.2011.